

zentują przedstawiciele władz. Dwulicowość, aż nadto znana by trzeba ją tu wykazywać, nie tylko zaraża cynizmem i obłudą, ale omija też konkretne środki, których zastosowanie jest niezbędne dla przewyciężenia błędnych postaw wobec obcych. Jednym i chyba najważniejszym spośród tych środków jest odpowiednie wychowanie młodego pokolenia. Jest to problem, o którym wiele się mówi i pisze, co jednak nie skłoniło dotąd władz do zajęcia się nim. Dwa główne zarzuty stawia się szkolnictwu: 1) że nie zaznajamia młodego pokolenia z haniebną przeszłością i 2) że w dalszym ciągu szerzy fałszywe wyobrażenia o innych narodach. W jednej ze szkół przeprowadzono badanie dla przekonania się, jaki jest stosunek młodzieży do Żydów. Jedno z pytań brzmiało: „Co wiesz o stosunku Hitlera do Żydów?” Na 226 odpowiadających 60 w ogóle nie słyszało, by Żydzi byli w okresie hitlerowskim prześladowani i tylko 7 umiało podać zbliżoną do rzeczywistej liczbę pomordowanych⁹⁰. Dwie są przyczyny słabej pracy wychowawczej szkół: brak odpowiednio przygotowanej kadry nauczycielskiej i nieodpowiednie podręczniki, zwłaszcza z zakresu historii⁹¹. Nie potrzeba tu udowadniać, że wpajanie młodemu pokoleniu sfalszowanej wiedzy historycznej dokonuje się za wiedzą władz. Można by też wykazać, że w ogóle wszystkie szczere wysiłki wielu działaczy i intelektualistów, w interesującej nas dziedzinie życia NRF, nie przynoszą widocznych rezultatów z powodu braku poparcia ze strony władz, niekiedy też z powodu utrudnień przez władze stwarzanych. Przykładem takich, ostrożnie się wyrażając, utrudnień może być np. sytuacja istniejącego w Düsseldorfie towarzystwa dla wymiany kulturalnej i gospodarczej z Polską — *Gesellschaft für Kultur- und Wirtschaftsaustausch mit Polen*. Lecz byłby to już inny temat.

JÓZEF KONIECZNY

PRZEMYSŁ CHEMICZNY NIEMIECKIEJ REPUBLIKI DEMOKRATYCZNEJ

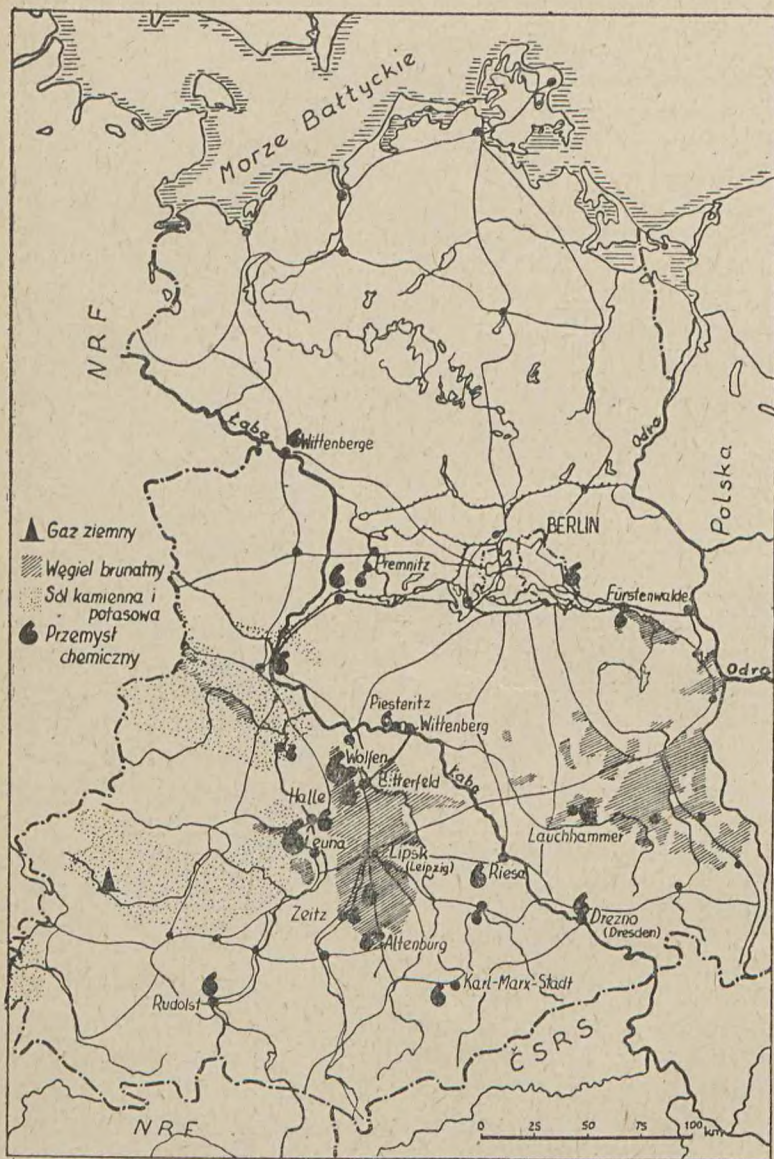
I. UWAGI WSTĘPNE

Przemysł chemiczny należy do najlepiej rozwiniętych gałęzi przemysłu w NRD. W produkcji na głowę ludności ta gałąź przemysłu NRD zajmuje drugie miejsce na świecie po Stanach Zjednoczonych, a pod względem produkcji globalnej siódme. Wśród 21 gałęzi przemysłu NRD przemysł chemiczny zajmuje pierwsze miejsce; w r. 1960 wartość produkcji globalnej tego przemysłu wyniosła prawie 10,5 mld marek, tj. ok. 15,1% wartości produkcji

⁹⁰ „Süddeutsche Zeitung” nr 32 z dn. 6/7 II 1960 w art. pt. *Die Jugend und die Juden*.

⁹¹ Sprawę podręczników w NRF przedstawia obszernie praca W. Sobańskiego, *Podręczniki szkolne w NRF*. Wydawnictwo Zachodnie, 1961.

całego przemysłu NRD, a zatrudnienie — 268 853 osób, czyli ok. 9,7% ogółu zatrudnionych w przemyśle NRD¹.

MAPA NR 1

Surowce chemiczne
i ośrodki przemysłu
chemicznego w NRD

Źródło: Jahrbuch der DDR, Berlin 1959r

Omawiany przemysł odgrywa doniosłą rolę w gospodarce NRD. Wysoko rozwinięta produkcja tworzyw i włókien sztucznych przyczynia się do

¹ Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1960/1961. Berlin 1961, s. 266, 271 i 272.

zmniejszenia importu kosztownych surowców takich jak metale, wełna i bawełna. Również duże znaczenie ma dla rolnictwa, rozwój produkcji nawozów sztucznych pozwala bowiem na poważny wzrost wydajności rolnictwa.

Produkty przemysłu chemicznego stanowią jedną z najważniejszych pozycji eksportowych w handlu zagranicznym kraju i zajmują drugie miejsce tuż po przemyśle maszynowym.

Należy wreszcie podkreślić dużą rolę, jaką spełnia w tej dziedzinie NRD dla krajów obozu socjalistycznego w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. NRD ma specjalizować się w produkcji — na potrzeby krajów członkowskich RWPG — takich wyrobów jak: masy plastyczne, włókna sztuczne, nawozy potasowe i azotowe.

NRD posiada bardzo korzystne warunki rozwoju przemysłu chemicznego. Dysponuje szeregiem podstawowych i bogatych surowców jak węgiel brunatny², którego jest największym producentem na świecie, sole potasowe (mapa nr 1) oraz anhydryty (gipsy). Duże doświadczenie w zakresie produkcji chemicznej oraz posiadanie wysoko kwalifikowanych pracowników chemii, to jeden z podstawowych warunków dotychczasowego i dalszego rozwoju tej gałęzi przemysłu NRD.

II. ZARYS HISTORYCZNO-ROZWOJOWY (1936—1960)

Na terytorium wchodzącym obecnie w skład NRD przemysł chemiczny zaliczał się przed minioną wojną do przodujących gałęzi przemysłu. Produkcja jego wynosiła 32,2% produkcji przemysłu chemicznego całych ówczesnych Niemiec³. Wytwórczość podstawowych produktów chemicznych w Niemczech i na obszarze NRD w r. 1936 przedstawia tabela I.

W podanej tabeli widać, że na obszarze należącym obecnie do NRD w r. 1936 najlepiej była rozwinięta produkcja metanolu, amoniaku, nawozów azotowych, chloru, sody kaustycznej i kalcynowanej oraz włókien ciętych. Wiele jednak rodzajów produktów, m. in. acetylen, środki farmaceutyczne, kwas siarkowy, nawozy fosforowe, lakiery i farby, pozostawało w tyle za resztą Niemiec. Przed II wojną światową Niemcy należały do przodujących krajów świata pod względem rozwoju przemysłu chemicznego. Zajmowały np. pierwsze miejsce na świecie w zakresie produkcji włókien sztucznych, skupiając 25% produkcji ogólnoswiatowej⁴.

Cechą charakterystyczną przemysłu chemicznego w Niemczech była wysoka monopolizacja. Największy z monopoli *I. G. Farbenindustrie* kontrolował 80—100% całej produkcji amoniaku, azotu, kauczuku syntetycznego, fenolu, barwników, chloru, kwasu octowego i in.⁵

² Por. S. Zajchowska, *Saskie zagłębie węgla brunatnego*. „Przegląd Zachodni” nr 5/1961, s. 28—42.

³ N. Popow, Z. Kirjanowa, *Chimiczeskaja promyslenost*. W: *Razwitiije narodnogo choziajstwa GDR*. Moskwa 1959, s. 264.

⁴ Tamże, s. 265.

⁵ Tamże.

W okresie wojny przemysł chemiczny uległ w Niemczech znacznym zniszczeniom. W r. 1946 ogólna produkcja przemysłu chemicznego na obecnych terenach NRD stanowiła tylko ok. 63,7⁰/₀ produkcji z 1936 r., przy czym wytwórczość wielu wyrobów obniżyła się jeszcze znacznie, np. kwasu siarkowego wynosiła tylko 29,2⁰/₀, karbidu 14,5⁰/₀, nawozów fosforowych 20,8⁰/₀⁶.

TABELA I
Produkcja podstawowych rodzajów wyrobów chemicznych w Niemczech w r. 1936

Rodzaj produktu	Jednostka	Niemcy w granicach z 1937 r.	Obszary wchodzące obecnie w skład NRD	
			liczby bezwzgl.	%
Kwas siarkowy (w przel. na 100 ⁰ / ₀)	tys. t	1 441,0	301,2	20,9
Soda kalcynowana	tys. t	803,0	378,1	47,1
Soda kaustyczna	tys. t	263,0	124,0	47,2
Karbid wapienny	tys. t	706,0	209,3	29,7
Amoniak	tys. t	510,0	283,0	55,5
Chlor	tys. t	192,4	93,3	48,5
Nawozy azotowe	tys. t	414,0	229,0	55,3
Nawozy fosforowe	tys. t	154,0	32,2	20,9
Metanol	tys. t	132,2	104,5	79,0
Acetylen	tys. t	41,7	0,5	1,2
Kwas octowy	tys. t	15,5	2,3	14,9
Mydło (i środki piorące)	tys. t	758,7	193,8	25,5
Lakiery i farby	tys. t	207,4	43,4	20,9
Jedwab sztuczny	tys. t	45,2	12,4	27,5
Włókno cięte	tys. t	43,6	17,1	39,2
Papier fotograficzny	mln m ²	58,7	8,3	14,1
Wyroby farmaceutyczne	mln marek	219,5	11,3	5,2

Źródło: *Razwiltje narodnogo choziajstwa GDR*. Moskwa 1959, s. 264.

Dwa zadania stanęły po wojnie przed przemysłem chemicznym NRD: odbudowa zniszczeń wojennych oraz przełamanie trudności związanych z podziałem Niemiec. Zadania te wykonano pomyślnie w krótkim stosunkowo czasie. Przyjmując r. 1936 za 100⁰/₀, tempo rozwoju przemysłu chemicznego NRD w pierwszych latach powojennych kształtowało się następująco⁷:

1946 — 63,7	1949 — 146,7
1947 — 93,5	1950 — 177,7
1948 — 122,9	

Lata pięćdziesiąte, to okres wielkiej rozbudowy przemysłu NRD. Zbudowano w tym czasie m. in. zakłady produkcji kwasu siarkowego w Wolfen o zdolności produkcyjnej 140 tys. ton rocznie, zakłady sodowe w Bernburgu

⁶ Tamże, s. 266.

⁷ Tamże.

i Stassfurtie o zdolności produkcyjnej ponad 400 tys. ton rocznie, kombinat przeróbki węgla brunatnego w Lauchhammer, rozbudowano na dużą skalę kombinaty chemiczne w Bitterfeld, Schkopau, Premnitz i in. W wyniku tej rozbudowy produkcja przemysłu chemicznego (przyjmując r. 1950 za 100%) wzrosła w 1955 do 192%, w 1960 do 293%⁸.

III. ROZMIESZCZENIE GEOGRAFICZNE

Kapitalistyczna przeszłość pozostawiła w NRD bardzo nierównomierne rozmieszczenie przemysłu, w tym również przemysłu chemicznego. Obszarami wysoko uprzemysłowionymi były: Saksonia-Anhalt oraz Saksonia, słabsze uprzemysłowienie cechowało Turynię i południową Brandenburgię, natomiast bardzo niski poziom uprzemysłowienia wykazywała cała północna część NRD, posiadająca zaledwie kilka pojedynczych ośrodków przemysłowych. Główną przyczyną słabego uprzemysłowienia tej części Niemiec był brak bogactw mineralnych oraz polityka junkrów dbających o rozwój swoich olbrzymich posiadłości ziemskich. Dodatkowym czynnikiem hamującym była konkurencja dobrze rozwiniętych okręgów przemysłowych w zachodnich i środkowych Niemczech.

Rewolucja socjalistyczna w NRD objęła również strukturę przestrzenną przemysłu, m. in. przemysłu chemicznego. Przemysł chemiczny zaczyna wkraczać na obszary słabo lub w ogóle nieuprzemysłowione. Stosunkowo słabo dawniej uprzemysłowione Dolne Łużyce, posiadające bogate złoża węgla brunatnego, staną się w najbliższych latach jednym z lepiej uprzemysłowionych okręgów. Do zbudowanych w ostatnim czasie zakładów przeróbki węgla brunatnego w Lauchhammer (m. in. wielkie koksownie) i zakładów syntezy w Schwarzhilde dojdzie budowany obecnie największy na świecie kombinat wydobywczo-przerobczy węgla brunatnego w Schwarze Pumpe k. Hoyerswerda, który po zakończeniu budowy w 1965 r. będzie zużywał około 4) mln ton węgla brunatnego. W.-Pieck-Stadt-Guben buduje się wielki kombinat włókien sztucznych. Przykładem rozbudowy przemysłu chemicznego na obszarach nieuprzemysłowianych może być powstający w Schwedt nad dolną Odrą (50 km na południe od Szczecina) olbrzymi kombinat petrochemiczny mający przerabiać po ukończeniu budowy ok. 6 mln ton ropy naftowej sprwadzanej rurociągiem ze Związku Radzieckiego.

W końcu 1960 r. przemysł chemiczny w NRD obejmował ogółem 1112 zakładów przemysłowych dzielących się pod względem własności na trzy sektory: socjalistyczny, półpaństwowy i prywatny. Ilość zakładów i zatrudnienie oraz produkcję globalną w poszczególnych sektorach podaje tabela II. Jak widać z powyższego zestawienia, sektory półpaństwowy i prywatny nie mają większego znaczenia, skupiają łącznie ok. 7% wartości produkcji przemysłu chemicznego.

Prawie dwie trzecie ogólnej liczby zakładów w przemyśle chemicznym

⁸ Statistisches Jahrbuch der DDR 1960/61, s. 16.

NRD, to zakłady małe, zatrudniające poniżej 50 osób. Udział ich jednakże w produkcji globalnej jest nieznaczący i wynosi zaledwie 4,2%. Decydujące

TABELA II
Zakłady, zatrudnienie i produkcja globalna przemysłu chemicznego NRD
według sektorów w 1960 r.

Sektory	Zakłady	Zatrudnienie	Produkcja globalna w tys. marek
Socjalistyczny	365	240 766	9 740 437
Półpaństwowy	285	16 160	463 555
Prywatny	462	11 927	266 382

Źródło: *Statistisches Jahrbuch der DDR 1960/61*, s. 271.

znaczenie posiadają wielkie zakłady zatrudniające ponad tysiąc osób (w 1959 r. było takich 40), w których pracuje ponad dwie trzecie ogółu zatrudnionych i które dają $\frac{2}{3}$ produkcji całego przemysłu chemicznego. Szczegółową strukturę wielkości zakładów przemysłu chemicznego NRD ilustruje tabela III.

TABELA III
Zakłady przemysłu chemicznego NRD według ilości zatrudnionych w 1959 r.

Zakłady o liczbie zatrudnionych	Zakłady		Zatrudnieni		Produkcja glob.	
	ilość	%	ilość	%	tys. marek	%
do 25	468	42,0	6 341	2,4	164 908	1,7
26—50	235	21,1	8 416	3,2	242 385	2,5
51—100	156	14,0	10 844	4,1	327 105	3,4
101—200	109	9,8	15 232	5,8	457 756	4,7
201—500	73	6,6	21 477	8,1	833 442	8,6
501—1 000	33	3,0	22 259	8,4	742 248	7,6
1 001—2 500	24	2,1	39 410	14,9	1 775 585	18,2
2 501—5 000	7	0,6	25 853	9,7	985 510	10,1
ponad 5 000	9	0,8	114 901	43,4	4 215 354	43,2
Ogółem	1 114	100,0	264 733	100,0	9 744 293	100,0

Źródło: *Statistisches Jahrbuch der DDR 1960/61*, s. 271

Do największych zakładów przemysłu chemicznego w NRD należą następujące:⁹

1) *Leuna-Werke „Walter Ulbricht”* (30 tys. zatrudnionych) w Leuna k. Merseburga — czołowy kombinat wielkiej chemii i największy zakład przemysłowy w kraju. Produkuje: nawozy azotowe, tworzywa sztuczne, lakiery, rozpuszczalniki, paliwa syntetyczne i in.

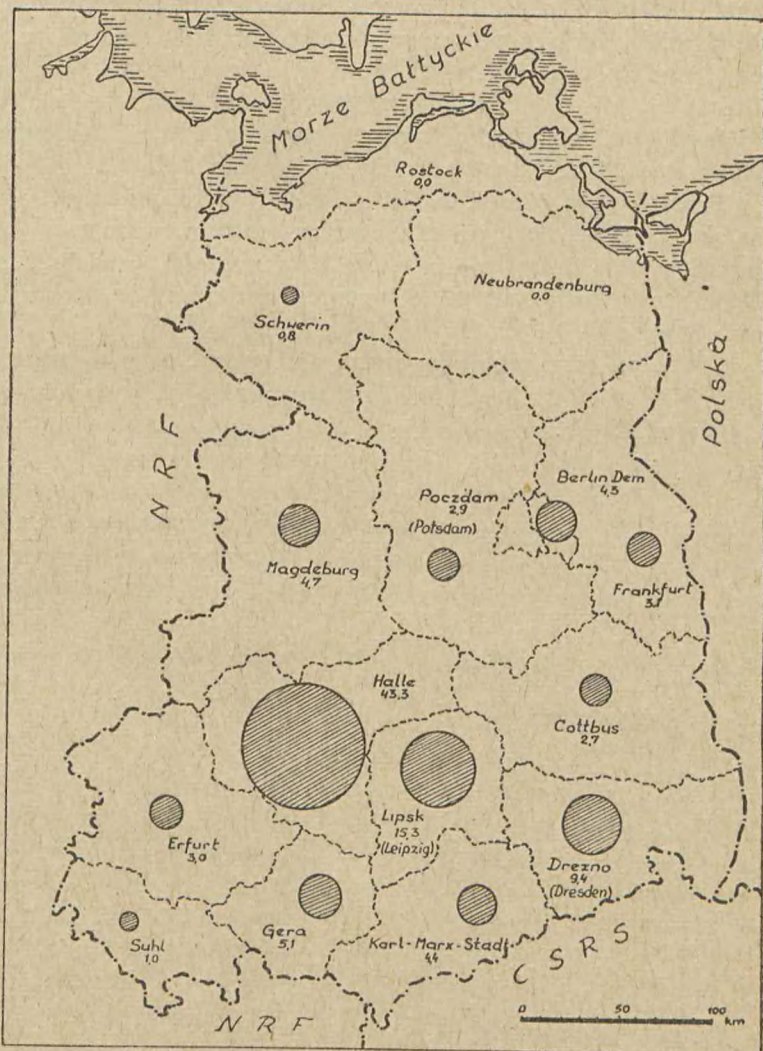
2) *Buna-Werke* w Schkopau k. Merseburga (18 tys. zatrudnionych) — specjalizuje się w produkcji: kauczuku syntetycznego, karbidu, sody kaustycznej, tworzywa sztucznego, rozpuszczalników i in.

⁹ N. Popow, Z. Kirjanowa, *op. cit.*, s. 272.

3) Fabryka filmowa „Agfa” w Wolfen (15 tys. zatrudnionych). Produkuje obok różnych rodzajów taśmy filmowej także włókna syntetyczne.

4) Kombinat elektrochemiczny w Bitterfeld (14 tys. pracujących) — znany z produkcji tworzyw sztucznych, aluminium, fosforu, środków piorących, chemicznych środków ochrony roślin.

5) Kombinat „Otto Grotewohl” w Böhlen k. Lipska (13 tys. zatrudnionych) — produkuje głównie paliwa syntetyczne do silników spalinowych.

MAPA NR 2

Rozmieszczenie przemysłu chemicznego w NRD wg okręgów i wartości produkcji globalnej w r. 1960 (w procentach)

6) *Farbenfabrik Wolfen* (8 tys. zatrudnionych) — producent taśmy filmowej, barwników, środków piorących, artykułów farmaceutycznych i kosmetycznych.

7) Fabryka jedwabiu sztucznego „Fryderyk Engels” w Premnitz (6 tys. zatrudnionych), 50 km na zachód od Berlina — produkuje różne gatunki jedwabiu sztucznego jak perlon, prelan, lanon i in.

8) Zakłady azotowe w Piesteritz (5,5 tys. zatrudnionych), obecnie dzielnicy miasta Wittenberg, wytwarzają nawozy azotowe, karbid, kwas fosforowy, artykuły farmaceutyczne i in.

Oprócz wymienionych zakładów ważne znaczenie w przemyśle chemicznym NRD mają ponadto: fabryka paliwa syntetycznego w Zeitz i Espenhain (k. Lipska), włókien sztucznych w Schwarza (30 km na południowy zachód od Jeny), fabryki kwasu siarkowego i superfosfatu w Coswig (w pobliżu Dessau) i Salzwedel (w okręgu Magdeburg), zakłady sodowe w Bernburgu i Stassfurcie, fabryki środków piorących w Genthin (Brandenburgia i Karl-Marx-Stadt, fabryka superfosfatu w Genthin i Halle.

Przeważająca ilość wielkich zakładów chemicznych skupionych jest w okręgu Halle, który jest głównym centrum przemysłu chemicznego NRD (mapa nr 2), dając w 1960 r. 43,3% wartości produkcji globalnej kraju. Dobrze rozwinięty jest także przemysł chemiczny w okręgu Lipska — 15,2% oraz Drezna — 9,4%.

Dokładne rozmieszczenie przemysłu chemicznego w poszczególnych okręgach NRD według ilości zakładów, zatrudnionych i wartości produkcji przedstawia tabela IV.

TABELA IV
Rozmieszczenie zakładów, zatrudnionych i wartości produkcji globalnej przemysłu chemicznego w NRD wg okręgów w 1960 r.

Lp.	Okręg	Zakłady (ilość)	Zatrudnionych *		Produkcja globalna	
			ilość	%	tys. marek	%
1	Rostock	8	130	0,0	3 716	0,0
2	Schwerin	19	3 071	1,1	84 155	0,8
3	Neubrandenburg	5	117	0,0	3 687	0,0
4	Poczdami	46	9 899	3,7	299 786	2,9
5	Frankfurt	17	4 972	1,9	322 830	3,1
6	Cottbus	23	6 652	2,5	279 728	2,7
7	Magdeburg	70	11 914	4,4	492 918	4,7
8	Halle	115	114 564	42,6	4 532 573	43,3
9	Erfurt	99	10 139	3,8	310 091	3,0
10	Gera	54	14 132	5,3	538 177	5,1
11	Suhl	63	3 446	1,3	109 130	1,0
12	Drezno	213	29 120	10,8	979 147	9,4
13	Lipsk	175	38 455	14,3	1 596 796	15,3
14	Karl-Marx-Stadt	118	11 050	4,1	464 612	4,4
15	Berlin Demokratyczny	87	11 192	4,2	453 028	4,3
NRD		1 112	268 853	100,0	10 470 374	100,0

* średnia roczna zatrudnionych

Źródło: Statistisches Jahrbuch der DDR 1960/61, s. 266, 270, 271.

Jak widać z powyższej tabeli, w trzech głównych okręgach, tj. Halle, Lipsku i Dreźnie, skoncentrowane jest ponad dwie trzecie produkcji globalnej (63,0%) oraz zatrudnienia (67,7%) przemysłu chemicznego NRD. Złożyło się na to szereg przyczyn. Przede wszystkim należy wymienić tutaj bogate złoża węgla brunatnego, używanego jako surowca do przeróbki w przemyśle chemicznym, jak również do wytwarzania energii elektrycznej, której wielkie ilości zużywa przemysł chemiczny. Np. w 1956 r. przemysł ten spotrzebował jej 10 556 mln kWh, tj. 33,7% całego zapotrzebowania gospodarki kraju, w tym same zakłady *Buna* w Schkopau 2 773 mln kWh; kombinat elektrochemiczny w Bitterfeld — 1 616 mln kWh, *Leuna-Werke* „Walter Ulbricht” — 1 071 mln kWh¹⁰.

Do innych czynników dużej koncentracji przemysłu chemicznego w omawianych trzech okręgach należą występujące tutaj, względnie w pobliżu, cenne złoża soli potasowych i soli kamiennej (mapka nr 1) oraz stosunkowo dobre warunki wodne i znakomite warunki komunikacyjne. Trzeba podkreślić, że w rozwoju omawianego przemysłu ogromną rolę odgrywa woda. Często duże zakłady chemiczne pochłaniają wielkie ilości wody (np. *Leuna-Werke*), z czym wiąże się jeszcze inny problem, mianowicie zanieczyszczanie rzek.

IV. CHARAKTERYSTYKA WAŻNIEJSZYCH RODZAJÓW PRZEMYSŁU CHEMICZNEGO

Przemysł chemiczny NRD jest rozwinięty wszechstronnie. Produkcję ważniejszych wyrobów chemicznych i jej wzrost w ostatnich latach podaje tabela V.

Za podstawowy produkt i wskaźnik rozwoju całego przemysłu chemicznego uważa się powszechnie kwas siarkowy. Jak widać z tabeli V, produkcja tego ostatniego wzrosła w NRD w l. 1950—1960 bardzo wydatnie, gdyż prawie dwu i półkrotnie.

Rozmieszczenie zakładów produkujących kwas siarkowy w NRD przedstawia tabela VI.

Farbenfabrik w Wolfen, największy producent kwasu siarkowego w NRD, jest pierwszym zakładem pracującym wyłącznie na krajowym surowcu — gipsie, którego NRD posiada w dostatecznej ilości, szczególnie w górach Harzu. Udział poszczególnych rodzajów surowców używanych do produkcji kwasu siarkowego w NRD kształtuje się następująco:¹¹

piryty	— 55,0
anhydryt	— 28,4
gazy wielkopieczowe	— 7,2
siarczan magnezu	— 7,1
siarka (czysta)	— 2,3

ogółem · 100,0

¹⁰ N. Popow, Z. Kirjanowa, *op. cit.*, s. 273.

¹¹ N. Popow, Z. Kirjanowa, *op. cit.*, s. 276.

TABELA V

Produkcja ważniejszych rodzajów wyrobów przemysłu chemicznego NRD w l. 1950, 1955, 1960

Lp.	Nazwa produktu	Jednostka	1950	1955	1960	Wzrost w 1960 1950=100
1	Siarka	tys. t	65,5	95,5	111,9	171
2	Siarczan sodu	tys. t	211,0	282,0	298,4	141
3	Kwas siarkowy	tys. t	245,3	483,2	595,9	243
4	Soda kalcynowana	tys. t	103,3	458,5	593,7	575
5	Potas	tys. t	16,0	15,1	16,9	106
6	Soda kaustyczna	tys. t	149,8	256,9	327,0	218
7	Potas żrący	tys. t	21,4	30,3	35,1	164
8	Kwas solny	tys. t	56,2	79,8	74,7	133
9	Amoniak	tys. t	293,9	407,6	477,1	162
10	Karbid	tys. t	606,1	793,0	922,7	152
11	Nawozy azotowe	tys. t	231,4	293,4	334,1	144
12	Nawozy fosforowe	tys. t	24,7	84,6	165,7	670
13	Kwas octowy — 100%	tys. t	23,9	31,9	51,3	214
14	Rozpuszczalniki	tys. t	106,6	198,9	259,9	244
15	Barwniki organiczne	tys. t	4,9	7,9	8,4	173
16	Papier fotograficzny	mln m ²	3,8	8,6	11,2	293
17	Mydło, przeliczone na 40%	tys. t	34,4	40,6	54,4	158
18	Lakiery i farby	tys. t	55,1	102,6	160,5	291
19	Polistyrol	tys. t	1,0	2,0	4,0	400
20	Polichlorek winylu	tys. t	21,6	42,0	58,6	271
21	Penicylina	mld jedn.	489	3 400	5 665	1160
22	Kauczuk syntetyczny	tys. t	39,8	72,2	86,8	218
23	Oleje napędowe	tys. t	445,7	706,7	1 289,3	289
24	Opony samochodowe	tys. sztuk	467,5	1 438,9	2 714,3	581

Źródło: Statistisches Jahrbuch der DDR, op. cit., s. 318–320.

TABELA VI

Zakłady kwasu siarkowego w NRD i ich produkcja w r. 1956

Lp.	Nazwa zakładu i jego lokalizacja	Produkcja w 1956 r. w tys. ton
1	Farbenfabrik w Wolfen	181,1
2	Zakłady kwasu siarkowego i superfosfatu w Coswig (okręg Halle)	54,1
3	Zakłady chemiczne w Nünchritz k. Riesa	47,7
4	Fahlberg-List w Magdeburgu	37,1
5	Freiberger Bleihütten w Freibergu	31,1
6	Kombinat „Wilhelm Pieck” w Mansfeld	30,1
7	Zakłady włókien sztucznych „Wilhelm Pieck” w Schwarza	27,2
8	Zakłady sztucznego jedwabiu „Friedrich Engels” w Premnitz	23,7
9	Kali-Chemie w Berlin—Oberschöneweide	17,7
10	Zakłady chemiczne „Fr. Ferd. Runge” w Oranienburgu	15,7
11	Zakłady kwasu siarkowego i superfosfatu w Salzwedel	8,6
12	Pozostałe	25,0
NRD		499,1

Źródło: N. Popow, Z. Kirjanowa, op. cit., s. 275.

Krajowe złoża pirytów niskiej jakości, zanieczyszczone arsenikiem i wymagające odpowiedniej przeróbki, znajdują się w Elbingerode (góry Harzu) oraz w okolicy Freibergu u podnóża Rudaw. Ok. 60% pirytów NRD musi importować. Na zmniejszenie importu pirytów wpływają w znacznym stopniu inne surowce, mianowicie gazy wydzielające się przy wytopie rud metali kolorowych (na nich opierają swoją produkcję zakłady *Freiberger Bleihütten* i „Wilhelm Pieck” w Mansfeldzie) oraz siarczan magnezu, będący częścią składową soli potasowych (na którym pracują — przy pomocy oryginalnej metody opracowanej po raz pierwszy w NRD w 1953 r. — m. in. zakłady „Fr. Ferd. Runge” w Oranienburgu).

Produkcja kwasu siarkowego w NRD wzrasta w szybkim tempie. Obecnie znajdują się w budowie nowe zakłady produkcji kwasu siarkowego z gipsu w Coswig, które po uruchomieniu będą największym zakładem tego typu na świecie. Poza tym rozbudowuje się zakłady w Oranienburgu, Salzwedel i Premnitz. Głównymi odbiorcami kwasu siarkowego w NRD są: przemysł włókien sztucznych, nawozów sztucznych, szczególnie fosforowych oraz hutnictwo i górnictwo rud metali.

Wysoko rozwinięta jest w NRD produkcja sody kalcyonowanej — którą po części przetwarza się na sodę kaustyczną — ważnego produktu ciężkiej chemii nieorganicznej. W l. 1950—1960 produkcja sody kalcyonowanej wzrosła prawie sześciokrotnie. Dla takiego tempa rozwoju przemysłu sodowego była konieczna nie tylko rekonstrukcja i rozbudowa istniejących zakładów w Stassfurtcie, ale i budowa nowych w Bernburgu, tj. w tym rejonie, gdzie znajdują się niezbędne dla produkcji sody surowce naturalne jak sól kamienna, wapień i woda.

Ponad połowę produkcji sody kaustycznej (i jednocześnie chloru), niezbędnej szczególnie przy produkcji włókien sztucznych, dostarczają kombinaty w Bitterfeld i Buna w Schkopau.

Produkcja nawozów sztucznych w NRD opiera się głównie na bogatych cechsztyńskich złożach soli potasowych, których ok. 60% ogólnoniemieckich zasobów znajduje się na terenie NRD¹². Można wydzielić kilka obszarów wydobywania soli potasowych w NRD¹³. Najważniejszy z nich leży nad rzeką Werrą w rejonie miasta Bad Salzungen. Również duże znaczenie ma obszar na południe od gór Harzu w okolicy miast: Bleicherode — Sondershausen — Artern (w dorzeczu Saali i Unstrut). Dalsze okręgi wydobywania to rejon miast Stassfurt — Halberstadt oraz znacznie mniejszy w okolicy Halle. Wydobywanie soli potasowych jest tak duże (w 1960 wyniosło 1 666 000 t)¹⁴, że pozwala NRD eksportować je w wielkich ilościach (w 1960 r. 1 092 000 t)¹⁵.

Nawozy azotowe produkuje się w NRD drogą syntezy amoniaku i azotu

¹² M. Żirmunskij, *Germanija*. Moskwa 1959, s. 367.

¹³ Por. H. Sanke, *Politische und Ökonomische Geographie*. Berlin 1960, s. 110.

¹⁴ *Statistisches Jahrbuch der DDR*, op. cit., s. 318 i n.

¹⁵ *Jw.*, s. 575.

z powietrza w oparciu o węgiel brunatny i elektroenergetykę, głównie w zakładach w Leuna oraz w Wittenberg-Piesteritz. Jedynie produkcja nawozów fosforowych, ze względu na brak fosforytów, jest w NRD ograniczona. Pokrywa ok. 70% zapotrzebowania kraju. Nawozy fosforowe wytwarzają zakłady w Coswig, Salzwedel, Rüdersdorf (u wschodnich granic Berlina), Magdeburgu i Bad Köstritz k. Gery.

Zakłady chemicznej przeróbki węgla (głównie na paliwo syntetyczne dla środków transportu oraz na acetylen, niezbędny przy produkcji syntetycznego kauczuku i przy obróbce metali) ciążą zdecydowanie do zagłębi węgla brunatnego i zlokalizowane są w Böhlen i Espenhain, w Zeitz, Rositz k. Altenburga i Schwarze Pumpe. Kombinaty przeróbki węgla brunatnego w Lauchhammer i Schwarze Pumpe (w budowie, częściowo czynny) nastawione są przede wszystkim na produkcję koksu, brykietów gazu i energii elektrycznej.

Na obszarze NRD przed minioną wojną powstały zakłady produkcji włókien sztucznych i jedwabiu sztucznego. Obecnie produkcja włókien chemicznych (polichlorowinyłowych, poliamidowych, poliakrylonitrylowych, poliefirnowych i in.) nabrała dużego znaczenia przyczyniając się w wydatnym stopniu do zmniejszenia importu włókien naturalnych: wełny i bawełny. Szczególnie znane ze swych cennych właściwości stały się także włókna jak: perlon, lanon, wolkrylan, prelan. Włókna sztuczne produkują w NRD zakłady w Schwarza, Plauen, Glauchau k. Zwickau i w Wittenberge, jedwab sztuczny natomiast zakłady w Premnitz, Pirna k. Drezna oraz w Elsterberg (w pobliżu Plauen). Bazę surowcową dla powyższych zakładów stanowi celuloza z drewna oraz ze słomy (dla oszczędności deficytowego w NRD drewna).

Włókna syntetyczne produkują zakłady w Leuna, Schkopau i w Wolfen. W r. 1960 produkcja włókien sztucznych i jedwabiu sztucznego wyniosła w NRD ok. 138 tys. t, a włókien syntetycznych ok. 8 tys. ton¹⁶.

Produkcja kauczuku syntetycznego oparta w NRD niemal zupełnie na karbidzie koncentruje się w kombinacie *Buna* w Schkopau (w 1960 r. ok. 87 tys. t). W najbliższych latach do produkcji kauczuku syntetycznego wykorzystywać się będzie w znacznej mierze produkty chemicznej przeróbki ropy naftowej.

W oparciu o kauczuk syntetyczny rozwinął się w NRD przemysł gumowy. Został on zbudowany niemal od podstaw. Przed wojną przemysł gumowy był związany z kauczukiem naturalnym i znajdował się niemal całkowicie na obszarze Niemiec zachodnich. Jedyny poważny zakład w NRD istniał w Berlinie. Nowe wielkie zakłady opon i wyrobów gumowych zbudowano w Fürstenwaldzie, Berlinie, Riesa i Gröditz (w Saksonii). Zakłady wyrobów gumowych znajdują się ponadto w Turyngii, w Waltershausen i w Blankenburgu.

Bardzo poważnie rozwinął się w NRD przemysł farmaceutyczny, którego wyroby przeznaczone są w dużej mierze na eksport. Ważniejsze zakłady

¹⁶ *Statistisches Jahrbuch der DDR*, op. cit., s. 320 i 321.

farmaceutyczne znajdują się w kombinacie chemicznym w Wittenberg (Piestertitz), w *Fahlberg-List* w Magdeburgu i w *Farbenfabrik* w Wolfen. Nowo zbudowane wielkie zakłady farmaceutyczne mieszczą się w Dreźnie, Dessau i Jena (znane *Jenafarm*).

V. EKSPORT WYROBÓW PRZEMYSŁU CHEMICZNEGO

Wyroby przemysłu chemicznego zajmują bardzo ważną pozycję w eksporcie NRD, mianowicie drugą tuż po przemyśle maszynowym. W r. 1958 eksport ich stanowił wartość około 1 mld marek, czyli 17% całego eksportu NRD¹⁷. W ostatnim czasie wzrósł eksport szczególnie takich produktów jak: soda kalcynowana, kauczuk syntetyczny, polichlorek winylu, nawozy azotowe, benzyna syntetyczna, artykuły foto-filmowe, opony, oleje napędowe (dieslowskie) oraz chemiczne środki ochrony roślin, co przedstawia poniższa tabela:

TABELA VII
Eksport ważniejszych rodzajów produktów przemysłu chemicznego NRD

Lp.	Rodzaj produktu	Jednostka	1955	1960
1	Siarka	tys. ton	30,1	23,9
2	Kwas siarkowy	tys. t	31,8	14,1
3	Siarczan sodu	tys. t	173,1	195,5
4	Soda kalcynowana	tys. t	78,2	123,4
5	Nawozy azotowe	tys. t	7,9	23,7
6	Kwas octowy	tys. t	5,2	13,7
7	Rozpuszczalniki	tys. t	44,0	42,9
8	Filmy i taśmy filmowe czarno-białe	tys. m ²	4 975,0	7 858,0
9	Filmy i taśmy filmowe kolorowe	tys. m ²	2 671,0	3 456,0
10	Papier fotograficzny	tys. m ²	1 853,0	2 517,0
11	Mydło w przeliczeniu na 40%	tys. t	3,1	10,1
12	Lakiery i farby	tys. t	4,7	9,5
13	Polichlorek winylu	tys. t	11,9	13,5
14	Polistyrol	ton	185,0	715,0
15	Penicylina	mld jedn.	1 019,0	790,0
16	Kauczuk syntetyczny	tys. t	38,7	49,5
17	Benzyna	tys. t	183,1	260,6
18	Paliwo dieslowskie	tys. t	274,2	376,7
19	Opony rowerowe	tys. sztuk	1 092,3	1 433,2
20	Dętki rowerowe	tys. sztuk	366,7	1 648,7

Źródło: *Statistisches Jahrbuch der DDR 1960/61*, s. 575.

Przemysł chemiczny NRD cechuje obecnie tendencja do zmiany struktury eksportu, mianowicie do ograniczenia eksportu produktów opartych na surowcach i materiałach sprowadzanych z zagranicy na rzecz zwiększenia udziału takich wyrobów jak tworzywa sztuczne, chemiczne środki ochrony

¹⁷ *Jahrbuch der DDR*. Berlin 1959, s. 136.

roślin, farby i lakiery, artykuły farmaceutyczne. Głównymi odbiorcami wyrobów przemysłu chemicznego NRD są Związek Radziecki, Czechosłowacja i Polska.

Trzeba na zakończenie wspomnieć, że przemysł chemiczny NRD ma optymistyczne perspektywy dalszego rozwoju. W planie 7-letnim (1959—1965) rząd NRD podkreślił czołową rolę przemysłu chemicznego w gospodarce kraju przeznaczając na jego dalszy rozwój kwotę 11 mld marek¹⁸.

Wartość produkcji brutto wzrośnie do 18 mld marek rocznie, a zatem dwukrotnie w stosunku do 1958 r.¹⁹. Główną uwagę kładzie się na rozwój produkcji tworzyw sztucznych, włókien sztucznych oraz petrochemii.

ZENON ZBORALSKI

GERHART HAUPTMANN PO ROKU 1933

I. NIEMIECKA LITERATURA W CZASACH III RZESZY

W r. 1962 przypadła setna rocznica urodzin jednego z najwybitniejszych twórców niemieckich — Gerharta Hauptmanna. Był on bowiem tym pisarzem, który przyczynił się do powstania nowej ery w dramaturgii niemieckiej. Pod koniec XIX w. wydawało się, że okres chwały i rozkwitu dramatu niemieckiego minął bezpowrotnie. W ciągu przeszło stu lat wypowiedzieli się w tej formie literackiej najwybitniejsi twórcy niemieccy — Lessing, Goethe, Schiller, Kleist i Hebbel. Nie widać było jednak następców tych pisarzy. Wówczas to stowarzyszenie literacko-teatralne *Freie Bühne*, które przeciwstawiało się skostniałemu repertuarowi *Hofteatrów*, wystawiło sztukę *Vor Sonnenaufgang* (*Przed wschodem słońca*) Hauptmanna. Premiera tej sztuki wywołała jeden z największych wstrząsów w dziejach teatru niemieckiego. Hauptmann później jeszcze niejednokrotnie posługiwał się w swoich utworach wstrząsającym realizmem oraz sięgał żywiołowo i żarliwie do trudnych problemów społecznych.

Fakty te są jednak znane i zostały przez historyków literatury dostatecznie szeroko omówione. Natomiast nie został jeszcze dostatecznie przez naukę zbadany i objaśniony dorobek Hauptmanna z l. 1933—45 oraz jego stosunek do ówczesnej rzeczywistości. Poza tym wymagają też właściwego naświetlenia i wyjaśnienia ostatnie chwile życia pisarza, przypadające na zakończenie II wojny światowej. Hauptmann spędził, jak wiadomo, schyłek życia już na odzyskanym przez Polskę Śląsku, gdzie też zmarł, w Jagniątkowie niedaleko Karpacza, dn. 6 czerwca 1946 r. Zwłoki jego przewieziono na cmentarz w Hiddensee i tam pochowano.

Trudny i skomplikowany był los wielu pisarzy niemieckich po r. 1933.

¹⁸ Por. *Świat w przekroju*. Warszawa 1961, s. 429.

¹⁹ Tamże.